

KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA V RAZISKOVANJU DRUŽBENIH MANJŠIN

1

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS WITHIN THE
SCOPE OF THE STUDY OF MINORITY GROUPS

Andreja Grobelšek, *univ. dipl. soc. ped.*

Srednja zdravstvena šola Celje, Ipavčeva 10, 3000 Celje

andreja.grobelsek@gmail.com

POVZETEK

Prispevek predstavlja kritično diskurzivno analizo in njene pristope kot način raziskovanja in razumevanja družbenih odnosov ter položaja družbenih manjšin. Osvetljeni so temeljni pojmi in koncepti, ki so povezani z različnimi pristopi kritične diskurzivne analize: diskurz, ideologija, reprezentacije, konstrukcija družbenih manjšin. Kritična diskurzivna analiza je opredeljena kot teorija in metoda, predstavljena so njena teoretska in metodološka izhodišča, podrobneje pa je opisan Faircloughov tridimenzionalni model razumevanja in analize diskurza. Nakazan je tudi pomen tovrstnega raziskovanja za polje socialne pedagogike.

KLJUČNE BESEDE: *kritična diskurzivna analiza, diskurz, reprezentacije, marginalne družbene skupine.*

ABSTRACT

The following article presents critical discourse analysis and its approaches as a means for investigating and understanding social relations and the position of minority groups. It sheds light on key underlying ideas and concepts, which relate to various approaches espoused by critical discourse analysis: discourse, ideology, representations, construction of minorities. Furthermore, it defines critical discourse analysis as both a theory and a method, presents its theoretical in methodological background, and provides a detailed look at Fairclough's three-dimensional framework for understanding and analysing discourse. Lastly, it presents the significance of CDA for the field of social pedagogy.

KEYWORDS: *critical discourse analysis, discourse, representations, marginal social groups.*

UVOD

Teoretično, metodološko in analitično je polje diskurzivnih analiz zelo raznovrstno. Diskurz je pogosto uporabljena beseda, že kar moderna, ki se nanaša na priljubljen koncept. V literaturi je mogoče najti zelo različne opredelitve diskurza in načine, kako bi naj termin uporabljali (Richardson, 2007). Diskurzi so del družbenega. Medtem ko prihaja do razvoja civilne družbe in uveljavljanja alternativnih življenjskih stilov po eni strani, pa po drugi pripadniki različnih manjšinskih družbenih skupin oziroma posamezniki, ki so v nekem pogledu 'drugačni' od večine, vsakodnevno izkušajo različne posredne ali neposredne oblike diskriminacije in stigmatiziranja.

Kritična diskurzivna analiza je tista oblika „diskurzivnega analitičnega raziskovanja, ki v prvi vrsti raziskuje, kako se družbena oblast, zlorabe, nadvlada in neenakost uveljavljajo, reproducirajo s pomočjo teksta in govora v družbenem in političnem kontekstu. S takšnimi disidentskimi raziskavami kritična diskurzivna analiza zavzema ekspliciten položaj, ker želi razumeti, izpostaviti in se upirati družbenim neenakostim“ (Van Dijk, 2001, str. 352, v Vezovnik, 2008, str. 81–81). Po Erjavcu in Poler Kovačič (2007) ima kritična diskurzivna analiza

jasne družbeno-politične cilje in želi doseči spremembo diskriminacijskih politik do marginalnih družbenih skupin.

Tako prispevek zajema spoznanja o pomenu jezika, diskurzov in diskurzivnih praks za družbene prakse in ustvarjanje podobe različnih družbenih skupin, o socialni kategorizaciji in konstrukciji identitete družbenih skupin ter predstavlja prispevek kritične diskurzivne analize k raziskovanju reprezentacij in položaja marginalnih družbenih skupin.

DISKURZ

Pojma diskurz in diskurzivna analiza sta v družboslovnem raziskovanju postala pogosta v zadnjih dveh desetletjih. Različne opredelitve diskurz razumejo različno široko. „Do neke mere je vsem skupno konstrukcionistično pojmovanje diskurza kot npr. specifičnega načina sporočanja o svetu ali razumevanja sveta oz. enega izmed njegovih aspektov.“ (Jørgensen in Phillips 2002, str. 1, v Vezovnik, 2008, str. 87.)

Sociološki pogled na diskurz je uvedel Foucault, ki kot diskurz razume prakso, ki v določenem času in prostoru oblikuje objekte ali področja vedenja, o katerih govori (Foucault, 2001, v Kerševan Smokvina, 2007). Veliko sodobnih avtorjev teorij diskurza svoje prispevke postavlja v razmerju do Foucaulta. Mednje prištevamo Barthesa, Deridaja, Habermasa, Laclauja in Mouffeovo ter Fairclougha, ki velja za enega od utemeljiteljev kritične diskurzivne analize (prav tam).

V splošnem pomenu se termin diskurz uporablja za jezik (tudi za vizualne podobe) kot element družbenega življenja, ki je dialektično povezan z drugimi elementi, pojasnjujeta Erjavec in Poler Kovačič (2007, str. 17), vendar pa ga uporabljamo tudi bolj določeno, namreč kot način izražanja, ki daje pomen izkušnjam iz določene perspektive. Ožje gledano je diskurz raba jezika na določenem področju, npr. medicinski, znanstveni, politični ... Vsak ima svojo terminologijo, določen žargon, svoj način reprezentacije idej, svojo logiko, predpostavke in argumentacijo (prav tam). Van Dijk (1997) pravi, da je diskurz družbena uporaba jezika ali načina govora, ki vključuje tri pomembne dimenzije samega diskurza: uporabo jezika, komunikacijo (kognicijo) in interakcijo v družbenih situacijah. Še več, Ule (2005, str. 37) poudarja, da diskurzi niso le govorna ali pisna praksa ljudi, temveč so mikropakse,

ki združujejo jezik, komuniciranje in interakcijo, simbolne sisteme in družbene odnose. So živi odnosi med ljudmi, ki konstituirajo identiteto posameznikov in skupin ter urejajo stvari v smiselni družbeni red. So tako materialna kot duhovna praksa ljudi. Fairclough (1992a, v Fairclough in Wodak, 1997) tako trdi, da diskurz konstituira tri področja družbenega življenja: reprezentacije sveta, odnose med ljudmi ter posameznikovo družbeno in osebno identiteto.

Diskurzi organizirajo to, kako o nekem fenomenu mislimo, in to, kako se z njimi ukvarjamo. Neločljivo so povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in družbenih skupin ter s tem z odnosi moči in socialnimi, kulturnimi ter družbenoekonomskimi razmerami. Diskurzi nas v odnosu do drugih družbenih akterjev določajo kot družbene subjekte. Ponujajo okvire odnosov med samimi posamezniki ter med njimi in institucijami, okvire, s katerimi predpostavljajo določene ‚resnice‘ oziroma predstave o tem, kakšen je normalen odnos med, na primer, učiteljico in učencem. Edina stalnica diskurzov so spremembe, čeprav so zelo počasne in prikrite. Diskurzi so hkrati vključevalni in izključevalni, saj določajo, kaj se sme reči ali razmišljati in storiti glede določene pojavnosti, kako se to sme ali ne sme reči, razmišljati ali storiti. Diskurzi skušajo postati prevladujoči ali hegemonični z omejevanjem in diskreditacijo drugih, alternativnih diskurzov ter s promocijo sebe kot reprezentacijo popolne in končne resnice. (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 17, 23).

Torej širše gledano diskurzov ne sestavlja le jezik, ampak jih določajo tudi določene institucionalne in organizacijske prakse, se pravi diskurzivne prakse, predstavljajo pa tudi obliko družbene prakse. Fairclough in Wodak (1997) menita, da ima lahko diskurzivna praksa pomembne ideološke posledice, saj z načini reprezentacije in pozicioniranja lahko pomaga pri produkciji in reprodukciji neenakih odnosov moči med družbenimi razredi, družbenimi skupinami, razumevanje diskurza kot družbene prakse pa nakazuje dialektični odnos med posameznimi diskurzivnimi dogodki ter družbenimi razmerami, institucijami in strukturami. „Institucionalne prakse, ki jih ljudje izvajajo samodejno, ne da bi o njih razmišljali, namreč pogosto utelešajo predpostavke, ki posredno ali neposredno legitimirajo odnose moči. Ideologija se izvaja v diskurzu, ki ima največjo moč takrat, kadar ljudje vanj privolijo, ga reproducirajo in utrjujejo, skozenj pa utrjujejo

in reproducirajo tudi obstoječe odnose v družbi.“ (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 24.)

IDEOLOGIJA

Van Dijk (1998, v Erjavec in Poler Kovačič, 2007) postavi opredelitev, da so ideologije sistem idej, in zato zavzemajo prostor v simboličnem polju misli in prepričanj, tj. znanja. To definicijo na splošno sprejema kritična diskurzivna analiza. Fairclough (1992, v Vezovnik, 2008, str. 89) v svoji definiciji poudarja, da ideologijo razume kot konstrukcijo pomenov, ki pripomorejo k nastajanju, reprodukciji in spreminjanju razmerij dominacije, s čimer, kot ugotavlja Kamin (2004, str. 92), v analizi diskurza združi dve raziskovalni težnji, in sicer skuša ugotoviti povezanost med spremembami ter uporabi jezika in širšimi družbeno-kulturnimi spremembami ter razviti temu ustrezno kritiko družbe.

Ideologije torej niso le kakršenkoli sistem idej in prepričanj, ampak način razmišljanja, v katerem so v določenem zgodovinskem trenutku eksploativne oblike družbene organizacije reprezentirane kot zunanje, naravne in nujne ali racionalne (Jones 2001, str. 227, v Erjavec in Poler Kovačič, 2007). V družbi obstajajo ključni tipi diskurzov, ki utelešajo ideologijo, zato bolj ali manj neposredno legitimizirajo obstoječe družbene odnose (Kamin, 2004). Fairclough (1989, prav tam) pravi, da diskurz kot nosilec ideologije določa mesto udeležencev v smislu vsebine, odnosa in identitete, z drugimi besedami, določa, kaj je tema, kako so definirani odnosi in interakcije vpletenih ter kakšen je subjektivni položaj vpletenih v interakciji.

Vendar med diskurzi ob pomoči ideoloških prvin poteka boj za prevlado. Diskurzi skušajo postati prevladujoči z omejevanjem in diskreditacijo drugih, alternativnih diskurzov in s promocijo sebe kot reprezentacijo popolne in končne resnice (Erjavec in Poler Kovačič, 2007). Ko diskurz doseže tako dominanco, da ideološke prvine niso več vidne, dobi status zdravega razuma (Kamin, 2004). „Če so ideje vladajočega razreda sprejete kot zdravorazumske, npr. ne utemeljene na razredu, vedenju/prepričanju, potem je njihov ideološki namen dosežen in njihovo ideološko delo prikrito.“ (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 22.) S tem ko večina ravna skladno z nečim, kar se pojmuje

kot samoumevno, naravno, normalno, se tudi ohranjajo obstoječi družbeni odnosi in razporeditev družbene moči. Tako tudi „konstrukcija družbenih manjšin ni naravno, temveč je družbeno, še več, ideološko določena“ (prav tam, str. 9). Zato je pomembna Faircloughova (2001) misel, da je več možnosti za spremembo v družbah, katerih pripadniki imajo čim bolj različne poglede.

Erjavec in Poler Kovačič (2007) opozorita še na povezavo med ideologijo in mediji. Pravita, da je predpostavka ideologije, da je množično sprejeta med člani določene družbene skupine. Kroženje ideologije med somišljeniki je v sodobnem svetu najbolj učinkovito v medijih. Mediji obdelujejo gradiva družbenega življenja in jih vključujejo v skladen ideološki sistem. Pri tem skušajo osmisлити svet, pojasniti občinstvu, za kaj v svetu gre. Mediji občinstvo ali odvrčajo od njihovih ideoloških položajev ali jih še bolj utrjujejo. Ker torej ideologije izvirajo iz družbenih ali materialnih praks ter jih mediji artikulirajo in reproducirajo, imajo ti pomemben politični učinek na reprodukcijo ideologij v družbi. Avtorici poudarjata, da mediji nikakor niso nevtralni akterji. Vsak medij ima svoj položaj v ideološki in politični strukturi dane družbe, ki določa, kako bodo družbeni dogodki predstavljeni. Mediji ne opisujejo dogodkov pasivno ali jih le oblikujejo v prispevke, ampak jih aktivno konstruirajo, v glavnem na temelju njihovih ideoloških povezav.

REPREZENTACIJE

Koncept reprezentacije povezuje prej omenjene prvine pa tudi pripadnike neke skupnosti. Hall (2004), eden vodilnih avtorjev teorije reprezentacij, govori o dveh procesih oz. sistemih reprezentacij, ki sta med seboj povezana. Prvi sistem so mentalne reprezentacije, s katerimi si skušamo pojasniti, smiselno interpretirati svet in ki oblikujejo naše konceptualne zemljevide. Drugi sistem reprezentacij je jezik, ki je pogoj, da si člani skupnosti lahko med seboj delijo koncepte, in povezuje konceptualne zemljevide s sistemom znakov. Tako reprezentacije povezujejo pomen in jezik s kulturo. Avtor poudarja, da „pomena ni v stvareh oziroma svetu, ampak je konstruiran in proizveden, je rezultat označevalske prakse, ki proizvaja pomen in zaradi katere stvari nekaj

pomenijo“ (prav tam, str. 44). Pomeni so družbeno določeni in določajo jih reprezentacije. Reprezentacija je del družbenega konstruiranja, in ne nevtralen odsev realnosti, saj je odvisna do družbenega položaja, interesov in namenov oblikovalcev reprezentacije (Fairclough, 1995a).

Erjavec in Poler Kovačič (2007) opozarjata na ključno vlogo jezika v interpretacijah družbene realnosti. Namreč jezik je pomemben zato, ker sveta ne opisuje, temveč ga konstruira. Ko govorimo, ustvarjamo in spreminjamo svoje dožemanje in obnašanje. Diskurzi so sistemi pomenov in reprezentacije nas samih ter našega družbenega sveta, ki ne določa le tega, kaj mislimo in govorimo, ampak tudi, kako čutimo in delamo. Med jezikom in realnim svetom ni preprostega odnosa reflektiranja, posnemanja, ampak je odnos med njima notranji in dialektičen. Ko se učimo jezika, se učimo izražanja svojih izkušenj, izkušnjam dajemo pomen, jih razumemo in s tem oblikujemo način razmišljanja. Ta oblikuje našo zavest in položaj, s katerim se identificiramo, strukturira zaznavanje nas samih, našo subjektiviteto. Pojavom so v različnih jezikih in različnih diskurzih istega jezika pripisani različni pomeni. Tudi ti niso stalni, ampak se spreminjajo, saj besede nimajo vrojenega pomena. „Jezik je del družbe, jezikovni fenomeni so družbeni fenomeni posebnega tipa in družbeni fenomeni so (deloma) jezikovni fenomeni. Medtem ko so vsi jezikovni pojavi družbeni, pa vsi družbeni pojavi niso jezikovni, čeprav imajo tudi tisti, ki niso jezikovni (npr. ekonomska produkcija), pomembno, vendar pogosto zapostavljeno jezikovno osnovo.“ (prav tam, 2007, str. 16.)

Če določen diskurz prevladuje in je zanj značilna uporaba specifičnih jezikovnih sredstev, potem se bo brez kritičnega razmisleka ta določena uporaba jezika zdela kot edina logična izbira in diskurz kot edina možnost. Fairclough (2001) pravi, če ima nekdo moč določiti, katere besede ali jezikovne norme so v določenem diskurzu legitimne, ustrezne, potem je s tem že izražen pomemben segment družbene in ideološke moči ter s tem izvor ideoloških spopadov.

Wodak (2001) poudarja, da za kritično diskurzivno analizo jezik dobi moč, ko ga uporabljajo ljudje, ki imajo družbeno moč. Moč ne izhaja iz jezika, se pa z jezikom lahko drugače porazdeli. Zato Van Dijk (1996, prav tam) pravi, da kritično diskurzivno analizo zanima perspektiva tistih, ki najbolj trpijo, ter analizira tiste, ki imajo družbeno moč, odgovornost, sredstva in vpliv na reševanje socialne problematike.

,DRUGI‘

Fairclough (1995b) meni, da so temeljni družbeni odnosi razredni odnosi. Vendar ne gre le za razredne odnose, temveč tudi za odnose med različnimi družbenimi skupinami. Eden od raziskovalnih pristopov za raziskovanje teh odnosov je kritična diskurzivna analiza.

Vsaka družbena skupina se mora, da se lahko identificira kot taka, razlikovati od notranjih in zunanjih ,drugih‘. Pomen ,mi‘ in ,oni‘ implicira identifikacijo ,z‘ in razlikovanje ,od‘ drugih. Vendar pri tem ne gre za ontološki, temveč za ideološki mehanizem. Tako konstrukcija družbenih manjšin ni naravno, temveč družbeno, še več, ideološko določena. Temeljna funkcija socialne kategorizacije je konstruiranje večinske in manjšinske skupine (Erjavec in Poler Kovačič, 2007).

Konstrukcija identitete je torej proces diferenciacije, tj. opisa lastne družbene skupine z razlikovanjem od drugih skupin. Identiteta družbenih akterjev v medijskem tekstu je najpogostejše konstruirana in definirana kot identiteta članov posameznih skupin s poudarjanjem reprezentacije drugih kot drugačnih, deviantnih in kot grožnja (Luthar, 1998a, prav tam). V različnih diskurzih, literaturi in raziskavah so manjšinske družbene skupine različno poimenovane – kot oni, drugi, drugačni, tuji, kar se z analitičnega vidika kažejo kot zatirane, marginalne, stigmatizirane, diskriminirane, manjšinske, neintegrirane, deviantne, odklonske skupine, skupine na robu družbe (npr. Erjavec, Bašić-Hrvatini in Kelbl, 2000; Leudar, Marsland in Nekvapil, 2004; Matouschek in Wodak, 1995; Razpotnik, 2004; Razpotnik in Dekleva, 2007; Teo, 2000; Van Dijk, 1991 idr.).

,Drugi‘ so najpogostejše označeni skozi stereotipe in predsodke, vendar je v sodobnih postmodernih družbah prišlo do kvalitativnega premika v izražanju teh, pravi Ule (2005) in dodaja, da je zanje značilno, da se antipatija do določenih družbenih skupin ne izraža več neposredno, temveč prikrito, simbolno. Spreminjajo se tudi diskurzi in ideološke oblike, ki tipično uokvirjajo diskriminacije. Po Van Dijk (2000) je v starem rasizmu prevladovalo sovraštvo in odkrito nasilje, ljudje so izražali stereotipe in predsodke v neposrednih stikih s člani drugih družbenih skupin, danes prevladujejo ignoriranje, distanca, izogibanje stikov z njimi, cinizem. Van Dijk (prav tam) temu pravi novi rasizem oziroma demokratični rasizem, ki hoče zanikati, da je rasizem.

Manjšine tako niso biološko manjvredne, ampak imajo ,drugačno kulturo'. „Kakšne možnosti bodo imeli, kako bodo živeli, kakšna bo njihova usoda, kako bodo z njimi ravnali drugi ljudje in navsezadnje, kako bodo razumeli sami sebe, je odvisno od tega, v kakšen položaj jih postavljajo tisti z družbeno močjo. Z lahkoto izrečena beseda ima učinek na vsakdanje življenje konkretnega človeka.“ (Leskošek, 2005, str. 81.)

Ule (2005) predsodke pojmuje kot mikroideologije vsakdanjega življenja, ki zrcalijo odnose neenakopravnosti, dominantnosti in podrejenosti med družbenimi skupinami v sfero vsakdanjega življenja, določena razmerja med različnimi skupinami v vsakdanjem svetu pa postavljajo v splošni okvir veljavnih družbenih norm, vrednot in institucij. Dejansko so predsodki dominantne socialne reprezentacije diskriminiranih ali marginaliziranih socialnih skupin. Za obstoj predsodkov in stereotipov v kolektivni družbeni zavesti potrebujejo določene materialne nosilce, ki pa so organizirani in artikulirani, namreč v diskurzivne mreže znakov, simbolnih sistemov, sistemov kodiranja, sporočil in načinov sporočanja. „Prav razlike v spolu, spolnih usmeritvah, v etnični in rasni pripadnosti, religiji, družbenemu statusu sprožajo najpogostejše in najmočnejše predsodke med ljudmi. Prav te razlike so tudi tkivo najmočnejših ideoloških sistemov. To lahko opazimo tudi v ideološkem ,modelu človeka', ki reprezentira sodobne zahodne družbe ter naj bi bil temelj in vzor družbenega napredka modernega sveta. To je heteroseksualni moški, belec, ki pripada zahodni urbani kulturi, izpoveduje pripadnost liberalnemu krščanstvu in pripada srednjemu ali višjemu razredu. Vse vodilne ideologije v sodobnih razvitih družbah so usmerjene po teh merilih in merijo na ta ,model' človek. Natančno po teh merilih in razlikah nastaja v sodobnih zahodnih družbah največ predsodkov in ti so najbolj trdovratni: predsodki do ne-moških, ne-belcev, ne-heteroseksualnih, pripadnikov ne-zahodnih kultur, ne-kristjanov, ne-zdravih, ne-bogatih.“ (prav tam, str. 27)

Vsakodnevno razumevanje in znanje, implicitne teorije, ki jih ustvarjamo v vsakdanjem življenju, so prava sidrišča ideologij, praks opravičevanja in racionaliziranja družbenih sistemov. Človek tu ni naiven in omejen mislec, kot se zdi iz perspektive vsakdanjosti, temveč je nenehno vpleten v različne oblike diskurza, kjer mora braniti svoja stališča ali kritizirati druga. Šele kompleksna analiza teh oblik diskurza

pokaže na ideološke okrajšave, pristranskosti, predsodke. Brez zgodovinskega in kritičnega stališča se v vsakdanjem razumevanju in govoru niti ne prebijemo do teh ideologij ali pa jih imamo za poenostavljanje in napake v mišljenju (Bilig, 1995, prav tam).

V literaturi najdemo raziskave in študije diskurzov o položaju, doživljanju ter medijskih in drugih reprezentacijah različnih manjšinskih družbenih skupin (npr. Erjavec, Bašić-Hrvatini in Kelbl, 2000; Fang, 2001; Huckin, 2002; Kuhar, 2003; Leudar, Marsland in Nekvapil, 2004; Mallinson in Brewster, 2005; Razpotnik in Dekleva, 2007; Richardson, 2001; Teo, 2000; van Dijk, 2000 idr.). Skupne so jim ugotovitve, da so večinski družbi marginalne družbene skupine večinoma reprezentirane negativno, poudarjena je njihova drugačnost, stereotipizacija, dominantno sliko o njih bi lahko označili z besedo ‚problemi‘, praviloma so prikazane kot homogene skupine, le redko kot konkretni posamezniki, teme o marginalnih skupinah bolj kot druge teme poudarjajo razlikovanje med ‚nami‘ in ‚njimi‘, malo je razprave o ‚novem‘ rasizmu. Predvsem medijske reprezentacije imajo velik pomen pri ustvarjanju podobe manjšinskih družbenih skupin, saj so za večino ljudi edini stik z njimi. „Neintegrirane družbene skupine lahko vidimo tudi kot simptom celote, družbi lasten proizvod, ki pa ga ne zmore integrirati, torej njen ostanek. Kot tak pa je vselej tudi zgovorna refleksija celote in njenih značilnosti. Je (m)učno gradivo brez primere in že samo zato je vredno vse, predvsem pa strokovne pozornosti“, pravi Razpotnik (2004, str. 158), zato je pomemben kritičen raziskovalni pogled na vlogo diskurzov v reprezentacijah manjšin in njihovem družbenem položaju.

KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Ena osnovnih opredelitev kritične diskurzivne analize pravi, da je kritična diskurzivna analiza multidisciplinaren pristop, ki proučuje rabo jezika in komuniciranja v družbeno-kulturnem kontekstu (Van Dijk, 2008). „Razvila se je kot odgovor na tradicionalno ločitev disciplin med jezikoslovjem, ki se osredotoča na mikroanalizo besedila in interakcije, in drugimi družboslovnimi vedami, ki analizirajo družbene probleme na makroravni.“ (Fairclough, 1995, v Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 41)

Erjavec in Poler Kovačič (2007) pravita, da je teoretska osnova kritične diskurzivne analize, poleg idej Michela Foucaulta, neomarksistična, saj temelji na prepričanju, da je kulturna dimenzija pri oblikovanju in vzdrževanju odnosov moči pomembnejša kakor ekonomska. Pomemben prispevek pa so dale tudi ideje Antonia Gramscija, ki je trdil, da je politična struktura v družbi odvisna od določene kombinacije politike/institucij in civilne družbe. Da bi pod pritiskom politične družbe dosegli soglasje večine, mora biti oblikovana kolektivna volja, ki jo je mogoče razviti samo z ideološkimi sredstvi.

Šola kritične diskurzivne analize se je formalno vzpostavila leta 1992 na simpoziju v Amsterdamu, na katerem so sodelovali nekateri utemeljitelji posameznih pristopov kritične diskurzivne analize: Teun Van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen in Ruth Wodak (van Dijk 1993, str. 131, v Vezovnik, 2008). Van Dijk (2008) povzema, da začetke kritične diskurzivne analize lahko prepoznamo v idejah Frankfurtske šole in Habermasa še v obdobju pred drugo svetovno vojno, kritično osredotočenost na jezik, diskurz in družbeni kontekst pa razvijejo t. i. kritični jezikoslovci v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja predvsem v Veliki Britaniji in Avstraliji. „Kritična komponenta v diskurzivni analizi torej opozori na distanciranje od jezikovno usmerjenih raziskovalcev diskurza, ki analizirajo zgolj izbiro besedišča, ne da bi jo umestili v širši družbeni kontekst, ne da bi problematizirali odnose moči v diskurzu in analizirali potencialni naboj diskurza za družbene (ne)spremembe.“ (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 41)

Kritični diskurzivni analitiki trdijo, da uporaba jezika prispeva k (re)produkciji družbenega življenja, če sprejmemo splošno načelo, zato logično sledi, da diskurz odigra vlogo pri proizvodnji in reprodukciji socialne neenakosti. V odgovor želi imeti kritična diskurzivna analiza vpliv na družbene prakse in družbene odnose. Zato se je treba pri analizi posameznega diskurzivnega dogodka osredotočiti na njegov situacijski kontekst, širši kontekst institucionalnih praks, v katere je dogodek vpet, in splošni družbeno-kulturni okvir (Richardson, 2007). Skratka naloga analize je razkriti in pokazati na vtakane diskurze, odnose (ne) moči in dominantnosti ter diskriminacije, zato so, kot pravi Wodak (2001), koncepti moči, zgodovine in ideologije nepogrešljivi del kritične diskurzivne analize.

Kritična diskurzivna analiza ni nepolitična in distancirano objektivna družbena veda, saj nastopa na strani zatiranih družbenih skupin, njen predmet analiz pa je najpogosteje raba jezika dominantnih skupin (Kuhar, 2003), kar pa ne pomeni, da je kritična diskurzivna analiza v primerjavi z drugimi raziskovalnimi pristopi manj znanstvena: standardi natančne, rigorozne in sistematične analize se tako kot pri drugih pristopih uporabljajo tudi pri kritični diskurzivni analizi (Fairclough in Wodak, 1997, str. 258–259, v prav tam).

Meyer (2002) pravi, naj izbira metodologije ustreza analiziranemu gradivu, saj je odvisna od specifičnih raziskovalnih vprašanj in podatkov. Kritična diskurzivna analiza je, tako kot vse oblike diskurzivne analize, predvsem interpretativna in kvalitativna metoda, zato obstoječa metodologija diskurzivne analize ne prinaša ‚receptov‘ ali preverljivih in eksaktnih metodoloških pravil, kar je značilno za del kvantitativne metodologije. Rezultati in sklepi raziskave so zato bistveno avtorsko delo (Kuhar, 2003).

Meyer (2002) poudarja, da v diskurzivni analizi ni tipičnega načina zbiranja podatkov. Prav tako zbiranje podatkov ni mišljeno kot faza, ki mora biti končana, preden se začne analiza. Ko se zberejo prvi podatki in se opravijo prve analize, se na osnovi teh rezultatov generirajo nova vprašanja, na katera lahko odgovorimo le z nadaljnjim zbiranjem podatkov ali ponovnim analitičnim obravnavanjem že zbranih. Posledice se kažejo v tem, da ne moremo popolnoma ločiti zbiranja in analize podatkov, zato kritična diskurzivna analiza svojo metodologijo uvršča bolj v hermenevtično kot v analitično-deduktivno tradicijo.

Wodak (1996, v Erjavec in Poler Kovačič, 2007; Richardson, 2007; Titscher, Meyer, Wodak in Vetter, 2007) je takole povzela temeljne principe kritične diskurzivne analize:

- Kritična diskurzivna analiza se ukvarja z družbenimi problemi. Ne ukvarja se z jezikom in uporabo jezika samo po sebi, ampak je usmerjena k lingvističnim vidikom družbenih in kulturnih procesov ter struktur.
- Odnosi moči so povezani z diskurzom in kritična diskurzivna analiza se ukvarja z reprodukcijo moči prek diskurza, z močjo v diskurzu in močjo nad diskurzom.

- Družba in kultura sta dialektično povezani z diskurzom: družbo in kulturo oblikuje diskurz, hkrati pa družba in kultura konstituirata diskurz. Vsak del uporabe jezika prispeva k reprodukciji ali preoblikovanju družbe in kulture, vključno z odnosi moči.
- Raba jezika je lahko ideološka. Da bi to ugotovili, je treba analizirati besedilo, njegovo interpretacijo, recepcijo in družbene učinke.
- Diskurz je zgodovinski in ga je mogoče razumeti le v kontekstu, saj je spremenljiv glede na čas in prostor. Po Wittgensteinu pomen izraza temelji na njegovi uporabi v določeni situaciji. Vedno se povezuje z diskurzi, ki so nastali pred njim, kot tudi z diskurzi, ki nastajajo vzporedno.
- Besedilo in družba nista povezana neposredno, ampak prek posrednikov, kot kaže socio-kognitivni proces v širšem socio-psihološkem modelu razumevanja besedila. Gre za vprašanje, kako govoreči/pišočji v diskurzu realizira svoje namene, prepričanja in ideologije ter kako občinstvo interpretira določeno besedilo, kar je odvisno od različnih čustvenih, formalnih in kognitivnih shem, ki jih imajo poslušalci/bralci.
- Diskurzivna analiza je interpretativna in pojasnjevalna. Kritična diskurzivna analiza upošteva sistematično metodologijo ter odnos med besedilom in njegovimi družbenimi okoliščinami, ideologijami in odnosi moči. Interpretacija je vedno dinamična ter odprta za reinterpretacijo znotraj novih kontekstov in informacij.
- Diskurz je oblika družbenega življenja. Kritično diskurzivno analizo razumemo kot družbeno znanstveno disciplino, ki se ukvarja s praktičnimi družbenimi vprašanji.

RAZLIČNI PRISTOPI KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE

Pristopi znotraj kritične diskurzivne analize imajo večinoma skupna ali vsaj podobna epistemološka, teoretska in metodološka izhodišča. Za kritično diskurzivno analizo je značilen eklekticizem, saj jo zaznamujeta neenoten teoretski okvir in metodološki aparat, zato kritična diskurzivna analiza ni disciplina ali teorija (Vezovnik, 2008). Mayer (v Weiss in Wodak 2003, str. 6, prav tam) pravi, da v njej najdemo

epistemološke teorije, splošne družbene teorije, teorije srednjega dosega ter mikrosociološke, socialnopsihološke, diskurzivne in jezikoslovne teorije. Pod tem imenom se v grobem združujejo pristopi, ki se kritično opredeljujejo do analiziranih besedil in obravnavajo jezik v navezavi na družbo. Raznovrstnost pristopov lahko predvsem pripišemo interdisciplinarni naravnosti, ki naj bi bila obenem ena od raziskovalnih prednosti kritične diskurzivne analize.

Interdisciplinarnost predvideva vključevanje različnih raziskovalnih pristopov in metod, hkrati pa je pomembno sodelovanje različnih disciplin. Tako se discipline razvijajo skozi skupen proces raziskovanja, v katerem vsaka sprejema logiko druge kot pomoč pri napredku svojega raziskovalnega pristopa (Fairclough, 2005). Ali drugače, kritično diskurzivno analizo lahko združujemo s katerimkoli pristopom ali disciplino humanističnih ali družboslovnih ved (Van Dijk, 2004).

Med različnimi pristopi znotraj kritične diskurzivne analize se najpogosteje izpostavlja sociokognitivni pristop Teuna van Dijka, tristopenjski diskurzivno-praktični model Normana Fairclougha in zgodovinsko-diskurzivni pristop Ruth Wodak.

Van Dijk (2005, v Vezovnik, 2008) v svojem pristopu prevzema socialnopsihološki model procesa družbene kognicije kot komponente interpretacije konteksta. Zanj je kontekst mentalni model ter kognitivni vmesnik med družbeno okolico in diskurzom. Ugotavlja torej, kako kognitivni modeli vplivajo na razumevanje in produkcijo tekstov, pri tem pa koncept kognicije razume kot vezni člen med strukturo diskurza in družbeno strukturo.

Fairclough (1992a, 1995a, 1995b, 1998, 2003, prav tam) ne zavzema kognitivistične perspektive. Svojo metodo gradi na trinivojskem modelu razumevanja diskurza in njegov model je spojitev treh različnih teoretskih tradicij: jezikovne analize, interpretivistične ali mikrosociološke tradicije, ki družbene prakse pojmuje kot produkte družbenih akterjev, in makrosociološke tradicije analize družbenih praks v odnosu do družbenih struktur.

Utemeljitelj zgodovinske diskurzivne metode je dunajski krog, do nedavnega zbran okrog Ruth Wodak. Zgodovinska diskurzivna metoda se od drugih metodoloških pristopov kritične diskurzivne analize razlikuje predvsem zaradi vpeljave analize zgodovinske dimenzije diskurzivnih dejanj, tako da analizira načine, na katere so določeni

žanri diskurzov podvrženi časovnim spremembam (Wodak 2001, str. 65, prav tam). Raziskovanje diskurzivno-zgodovinskega pristopa je usmerjeno na politično področje in se osredotoča predvsem na politični diskurz (Wodak, 2004).

FAIRCLOUGHOV PRISTOP KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE

Fairclough (1995b) je razvil tristopenjski model za analizo diskurza, za katerega Philips in Jørgensen (2002) pravita, da je zaradi svoje interdisciplinarnosti najbolj dovršen. Poleg tega je model v analizah pogosto uporabljen, zato o njem še nekaj več besed.

Faircloughov model združuje „jezikoslovno analizo besedila, makrosociološko analizo družbenih praks in mikrosociološki interpretativni pristop“ (Fairclough, 1995b, str. 2). Fairclough (prav tam) meni, da jezikovna analiza besedila ne bi smela biti ločena od analize diskurzivnih in družbenih praks, znotraj katerih je besedilo umeščeno. To je skladno s pojmovanjem diskurza kot konstitutivne in konstituirane oblike družbene prakse. Takšno pojmovanje predpostavlja delitev družbenih praks na diskurzivne in nediskurzivne. Po Faircloughu (prav tam) so posledica diskurzivnih praks diskurzivni dogodki, ki so pisna ali govorjena besedila, vsak nelingvističen kulturni izdelek, na primer kulturni artefakt, slika, zgradba, lahko tudi veriga lingvističnih ali nelingvističnih besedil. Intertekstualna analiza povezuje besedilo z diskurzivno prakso in ugotavlja, kako in do kakšne mere je besedilo umeščeno znotraj določenega reda diskurza, ki ga Fairclough povzema po Foucaultu in ga označuje kot celoto diskurzivnih praks znotraj določene institucije ali družbenega polja, njegova razmerja in meje. Red diskurza je vidik nekega družbenega polja. Tako kot je odnos med diskurzivno in družbeno prakso dialektičen, tudi diskurzivni dogodek in red diskurza vzajemno vplivata drug na drugega, kar pomeni, da se zaradi medsebojnih vplivov lahko tudi spreminjata.

Fairclough (1989, 1992, 1995a, 1995b; v Erjavec in Poler Kovačič, 2007) trdi, da lahko vsak diskurziven dogodek analiziramo na treh ravneh kot:

- a. zapisano ali govorjeno besedilo

- b. diskurzivno prakso, ki vključuje produkcijo in interpretacijo ali recepcijo besedila, in
- c. družbeno prakso.

Prva raven je deskriptivna in predvideva jezikovno analizo besedila – tu se avtor naslanja na kritično in Hallidayevo lingvistiko. Druga raven zahteva interpretacijo odnosa med besedilom in interakcijo. Empirično se posveča analizi diskurzivne prakse, ki obsega procese produkcije, distribucije in porabe teksta. V ospredju je razširjena različica Bahtinovega koncepta intertekstualnosti oz. žanra. Tretja raven predvideva razlago odnosa med interakcijo in družbenim kontekstom. Tu Fairclough diskurz pojmuje kot družbeno prakso, zato ga na tej ravni zanima proučevanje diskurza v odnosu do ideologije, hegemonije in oblasti. Sklicuje se na Pêcheuxove, Gramscijeve in Foucaultove ideje (Vezovnik, 2008). Oglejmo si posamezne ravni analize še nekoliko podrobneje.

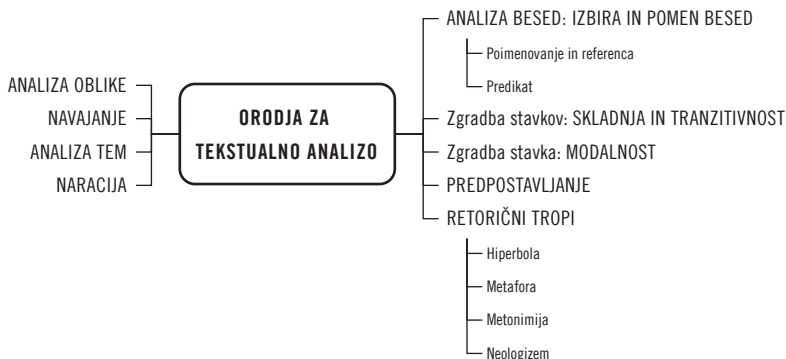
TEKSTUALNA ANALIZA

„Tekstualna analiza proučuje, kako so strukturirane, kombinirane in razvrščene propozicije, ki jih razume kot trditve, kot najmanjši del, ki lahko denotira dejstva o določeni vsebini.“ (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 44.) V kritični diskurzivni analizi analitik proučuje, kaj je v tekstu prisotno, in tudi tisto, kar ni prisotno. Kritična diskurzivna analiza namreč predpostavlja, da je vsak vidik tekstualne vsebine rezultat izbire, zato je analiza diskurza kot tekstualne analize analiza oblike in vsebine (prav tam). Fairclough (2003, prav tam) pravi, da ima vsako besedilo tri funkcije, in sicer: pomensko, medosebnostno in tekstualno funkcijo. Tako besedila hkrati predstavljajo različne vidike sveta (fizični, družbeni, miselni svet), odrejajo družbene odnose med udeleženci družbenih dogodkov in vrednote, stališča in želje udeležencev ter med seboj koherentno in kohezivno povezujejo različne dele besedila v enotno celoto.

Fairclough (1995a, str. 104, prav tam) trdi, da obstajata dva pogleda na tekst: prvi obravnava strukturo propozicij, drugi pa njihovo kombinacijo in razporeditev. Prvi vidik obravnava reprezentacijo posameznikov in drugih družbenih akterjev ter analizo stavčnih členov, ki

reprezentirajo dejavnost, procese in dogodke, drugi vidik pa obravnava organizacijo prav teh stavčnih členov v koherentno strukturo kot celoto.

Zato analiza poteka od mikroanalize besed prek analize stavkov do makroanalize organizacije pomena do celotnega teksta in različnih prispevkov kot celote. Da bi se lahko lotili tekstualne analize, moramo poseči po različnih orodjih (prav tam).

SLIKA 1: Orodja za tekstualno analizo (prirejeno po Erjavec in Poler Kovačič, 2007)

DISKURZIVNE PRAKSE

Za Fairclougha (1995b) ima diskurzivna praksa povezovalno vlogo med besedilom in družbeno prakso.

Ta raven analize vključuje proces produkcije, distribucije in interpretacije (ali recepcije, potrošnje) besedila ter analizo, ki se osredotoča na odnos med diskurzivnim dogodkom in diskurzivnim redom ter na vprašanje, katere diskurzivne prakse vključuje diskurz in v kakšni kombinaciji. Na tej ravni analiza postane diskurzivna, in ne le tekstualna (Erjavec, Poler Kovačič, 2007).

V Faircloughovem modelu je analiza na tej ravni predvsem analiza intertekstualnosti in interdiskurzivnosti. Fairclough (1992, 1995a, 1995b) koncept intertekstualnosti razume kot značilnost, kako besedilo vključuje odlomke iz drugih že obstoječih besedil. Intertekstualnost je eden notranjih mehanizmov diskurza in gonilna sila tako družbenih sprememb kot ohranjanja obstoječega reda v družbi. Ključno vprašanje je,

kako so različni diskurzi izraženi v besedilu, na kar se nanaša koncept interdiskurzivnosti. Nove upodobitve žanrov in diskurzov spreminjajo red diskurza, ki ga tvorijo, spreminjajo meje reda diskurza in s tem tudi druge rede diskurza. Tako „Fairclough razvije obširen model, ki omogoča tako analizo intertekstualnih kot tudi interdiskurzivnih elementov tekstov in diskurzov, kar nam omogoča empirično preverjanje in analiziranje konstrukcije, artikulacije in reartikulacije določenega diskurza“ (Vezovnik, 2008, str. 93).

DRUŽBENE PRAKSE

Analiza tretje ravni diskurzivnega dogodka je analiza družbene prakse. Na tej ravni skuša analiza pojasniti ugotovitve tekstualne analize na makrodružbeni ravni in lahko vključuje različne ravni abstrakcije: trenuten situacijski kontekst, širši kontekst institucionalnih praks, v katere je vključen diskurzivni dogodek, ter širši družbeni in kulturni okvir. Na tej točki dobimo odgovore na vprašanja, kaj besedilo sporoča o družbi, v kateri je nastalo, in o družbi, ki ji je namenjeno. Na tej ravni diskurzivna analiza postane kritična diskurzivna analiza. Vključuje analizo tega, kako diskurz (jezik v družbeni rabi) vpliva na reprodukcijo družbenih odnosov, še posebej na vzdrževanje neenakopravnih, nepravilnih in diskriminacijskih odnosov moči. Analiza ohranja tekstualno (jezikovna analiza) in diskurzivno analizo (analizo produkcije in potrošnje teksta), toda obe razširja na družbeno raven (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 47).

Phillips in Jørgensen (2002) pravita, da naj bi analiza diskurzivnega dogodka na ravni družbene prakse odkrivala in pojasnjevala morebitne družbene spremembe. Pokazala naj bi tudi na nediskurzivne vidike, na širši kontekst obravnavane diskurzivne prakse, kot je njen institucionalni, ekonomski okvir, vendar Fairclough primera te analize ne pokaže. Avtorici menita, da je to ena od treh Faircloughovih slabosti. Drugi dve pomanjkljivosti sta ločevanje diskurzivnih in nediskurzivnih družbenih praks ter pomanjkljiva obravnava procesa oblikovanja identitet.

KRITIČNI POGLED NA KRITIČNO DISKURZIVNO ANALIZO

Poleg že omenjenih pomanjkljivosti Faircloughovega modela kritične diskurzivne analize kritiki izpostavljajo še nekatera druga odprta vprašanja pristopov kritične diskurzivne analize.

Podobno kot Phillips in Jørgensen (2002) tudi Philo (2007, v Vezovnik, 2008) kritični diskurzivni analizi očita, da v ospredje postavlja le analizo teksta. Čeprav Fairclough v svojem pristopu oblikuje tridimenzionalni model, se analitično osredotoča le na raven teksta, preostalih ravni pa ne tematizira posebej. Zato ima kritična diskurzivna analiza težave predvsem s tem, „da pokaže, od kod izvirajo posamezni konkurenčni diskurzi in kako so povezani z različnimi družbenimi interesi. Iz tega sledi tudi težava pri razpoznavanju različnih zunanjih, predvsem ideoloških dejavnikov reprezentacije in pomanjkanje analiz, ki bi pokazale, kako različna občinstva interpretirajo posamezne tekste“ (Philo 2007, str. 185, v Vezovnik, 2008, str. 86).

Stubbs (1997, v Vezovnik, 2008) se osredotoča ne teoretska izhodišča kritične diskurzivne analize in poudarja, da se kritična diskurzivna analiza ne spušča v problematiziranje uporabljenih teoretskih nazorov in se ne posveča analizi svoje teoretske dediščine ali soočanju zelo različnih teoretskih vplivov, ki jih uporablja.

Chilton (2005) je do kritične diskurzivne analize kritičen z več vidikov. Poglejmo nekaj ključnih. Avtor dvomi o uporabi kritične diskurzivne analize kot sredstvu družbene pravičnosti in meni, da bi se morala ločiti od političnih ciljev, če si postavlja znanstveno-raziskovalne cilje. Kritični diskurzivni analizi očita, da zanemarja spoznanja psihologije, kognitivnih znanosti in kognitivne lingvistike, ter pravi, da bi kritično diskurzivno analizo moralo zanimati, kaj se dogaja v možganih udeležencev, če proučuje jezik, razumevanje in znanje in interakcije. Prav tako tudi dvomi o teoretskem prispevku kritične diskurzivne analize k družboslovnim znanostim, še posebej k lingvistiki.

Odgovore na posamezne kritične poglede bi lahko iskali znotraj posameznih pristopov kritične diskurzivne analize. Velja pa tudi, da še ostaja odprt prostor, kako določena odprta vprašanja začrtati bolj poglobljeno in pristope kritične diskurzivne analize še dopoljevati.

SKLEP

Socialna pedagogika je ena od ved, ki se sprašuje o vlogi in položaju marginalnih družbenih skupin ter jo zanima, kako so konstruirane in reprezentirane odklonske skupine. S tega stališča se socialna pedagogika in kritična diskurzivna analiza dopolnjujeta ter se z novimi spoznanji na obeh raziskovalnih področjih bogatita.

Z uporabo pristopov kritične diskurzivne analize v socialni pedagogiki lahko poglobimo razumevanje procesov konstruiranja podob in položaja marginalnih družbenih skupin v družbi, osvetlimo reprezentacije marginalnih družbenih skupin v različnih diskurzih ter vlogo diskurzov pri oblikovanju mnenja večinskega prebivalstva o družbenih manjšinah in pri vzpostavljanju odnosov z njimi. Hkrati s tem se odpira tudi vprašanje vloge socialne pedagogike v spreminjanju diskurzov in obstoječih družbenih odnosov. Če sprejmemo tezo, da je pomembno poslanstvo socialne pedagogike opolnomočenje tistih, ki v družbi veljajo za ‚druge‘ in ‚drugačne‘, potem se lahko strinjamo, da je „naloga kritičnega družboslovnega analitika, da dekonstruira mit o enosti in homogenosti dominantne skupine in kulture ter proces naturalizacije in normalizacije družbenih skupin“ (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, str. 9). Ključno spoznanje leži v misli, da je drugačen svet mogoč, saj je vse, kar je povedano, lahko povedano tudi drugače.

LITERATURA

- Chilton, P. (2005). Missing links in mainstream CDA. Modules, blends and the critical instinct. V R. Wodak in P. Chilton (ur.), *New agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity* (str. 19-52). Philadelphia: J. Benjamins Pub.
- Erjavec, K., Bašić-Hrvatini, S. in Kelbl, B. (2000). *Mi o Romih: diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute – Slovenia.
- Erjavec, K. in Poler Kovačič, M. (2007). *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fairclough, N. (1992). Discourse and text: Linguistic and Intertextual Analysis within Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 3 (2), str. 193–217.

- Fairclough, N. (1995a). *Media Discourse*. London: E. Arnold.
- Fairclough, N. (1995b). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. New York: Longman Publishing.
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power*. Essex: Pearson Education Limited.
- Fairclough, N. (2005). Critical Discourse Analysis in transdisciplinary research. V R. Wodak in P. Chilton (ur.), *New agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity* (str. 53–70). Philadelphia: J. Benjamins Pub.
- Fairclough, N. in Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. V T. A. van Dijk (ur.), *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 2* (str. 258–285). London: Sage Publications.
- Fang, Y. J. (2001). Reporting the Same Events? A Critical Analysis of Chinese Print News Media Texts. *Discourse & Society*, 12 (5), str. 585–613.
- Hall, S. (2004). Delo reprezentacije. V B. Luthar, V. Zei in H. Hardt (ur.), *Medijska kultura: Kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba.
- Huckin, T. (2002). Textual Silence and the Discourse of Homelessness. *Discourse & Society*, 13 (3), str. 247–372.
- Kamin, T. (2004). *Promocija zdravja in mit opolnomočenega državljana* (Doktorska disertacija). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kerševan Smokvina, T. (2007). *Medicinski diskurzi o materinstvu: Primer porodne bolečine* (Magistrska naloga). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kuhar, R. (2003). *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Leskošek, V. (2005). Sovražni govor kot dejanje nasilja. V V. Leskošek (ur.), *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem* (str. 81–96). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Leudar, I., Marsland, V. in Nekvapil, J. (2004). On Membership Categorization: “Us”, “Them” and “Doing Violence” in Political Discourse. *Discourse & Society*, 15 (2–3), str. 243–266.
- Mallinson, C. in Brewster, Z. W. (2005). “Blacks and Bubbas”: Stereotypes, Ideology, and Categorization Processes in Restaurant Servers’ Discourse. *Discourse & Society*, 16 (6), str. 787–807.

- Matouschek, B. in Wodak, R. (1995). *Notwendige Massnahmen gegen Fremde?: Genese und Formen von rassistischen Diskursen der Differenz*. Dunaj: Passagen Verlag.
- Meyer, M. (2002). Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to CDA. V R. Wodak in M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 14–31). London: Sage Publications.
- Phillips, L. in Jørgensen, W. M. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications.
- Razpotnik, Š. (2004). *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenk v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2007). *Na cesti – brezdomci o sebi in drugih o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Richardson, J. E. (2001). "Now is the Time to Put an End to all this": Argumentative Discourse Theory and "Letters to the Editor". *Discourse & Society*, 12 (2), str. 143–168.
- Richardson, J. E. (2007). *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Teo, P. (2000). Racism in the News: A Critical Discourse Analysis of News Reporting in Two Australian Newspapers. *Discourse & Society*, 11 (1), str. 7–49.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R. in Vetter, E. (2007). *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.
- Ule, M. (2005). Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V V. Leskošek (ur.), *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem* (str. 21–40). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the Press*. London: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1997). The Study of Discourse. V T. A. van Dijk (ur.), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 1* (str. 1–34). London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (2000). New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. V S. Cottle (ur.), *Ethnic Minorities and the Media* (str. 33–49). Buckingham: Open University Press.
- Van Dijk, T. A. (2004). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. V R. Wodak in M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 5–120). London: Sage Publications.

- Van Dijk, T. A. (2008). Critical Discourse Analysis. V D. Schrifin, D. Tannen in H. Hamilton (ur.), *Handbook of Discourse Analysis* (str. 352–371). Malden: Blackwell Publishers.
- Vezovnik, A. (2008). Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24 (57), str. 79–96.
- Wodak, R. (2001). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. V R. Wodak in M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 1–13). London: Sage Publications.
- Wodak, R. (2004). The discourse-historical approach. V R. Wodak in M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 63–94). London: Sage Publications.

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANEK, PREJET MAJA 2013